

actions to an external or inner world that is phenomenologically fixed in the behavioral, motivational, affective and cognitive spheres of human life. Ambivalence can be considered on the following components: motivational (based on the so-called two-modality, its positive and negative construction in accordance with the need for affiliation, which is realized as a desire to accept, on the one hand, and as a fear of neglect – on the other), behavioral (which has the form of manifestation in the plane of internal struggle between benevolence and aggressiveness), affective and cognitive (the mind says one thing, and the heart suggests something different). The types of personality ambivalence, such as: schizoid, depressive, obsessive and hysterical, are found out. As a result of the empirical study it was found that high and average level of ambivalence prevails in the group of the respondents, which is best manifested in hyperthyroid, cyclotomic and emotional types of accentuation. Low levels of ambivalence is manifested in cyclotomic and exalted types of character accentuations. The following methods were used for the study: the characterological questionnaire by K. Leongard – G. Shmishek (for diagnostics of the person's accentuation type and an indicator of accentuation); the method «Female (male) ambivalence» by T. M. Zelinska (to determine the level of ambivalence).

Key words: individual ambivalence, structure and types of ambivalence.

Стаття надійшла 22 грудня 2017 р.

УДК 159.922.2:316.654:34.08

Н. М. Василюць

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ

Розглянуто поняття психологічного та хронологічного віку особистості. Проаналізовано основні підходи до розуміння та інтерпретації суб'єктивного переживання психологічного віку. Визначено на концептуальному рівні складові суб'єктивного переживання психологічного віку крізь призму розуміння часової перспективи та співвідношення із хронологічним віком особистості. Розглянуто вікові особливості та статеві відмінності суб'єктивного переживання психологічного віку. Визначено поняття когнітивної ілюзії сприйняття свого віку.

Ключові слова: психологічний вік, хронологічний вік, суб'єктивний вік, часова перспектива, когнітивна ілюзія сприйняття віку.

Постановка проблеми. Ставлення до свого віку є важливим регулятором швидкості та якості саморуху вперед. У психології розрізняють хронологічний вік – кількість прожитих людиною років від її

народження, та психологічний вік – рівень розвитку психіки і світосприймання. Розглядаючи співвідношення понять хронологічного та психологічного віку, наведемо вислів Р. Баландіна: «Вимірювати тривалість людського життя роками – те саме, що книгу – сторінками, картину – квадратними метрами, скульптуру – кілограмами». Тому можемо стверджувати, що онтологія життя людини має визначений шлях, який окреслює траєкторію розвитку цілеспрямованої системи в процесі самопізнання, саморозвитку та самореалізації. Щоб здійснити що-небудь вагоме, потрібно мати внутрішні можливості для цього, а ці можливості та потенції «глухнуть» і «відмирають», якщо вони не знаходять свого місця в житті особистості. Відтак суб'єктивне переживання людиною свого психологічного віку є інтегральним показником відношення людини до часу свого життя.

Стан дослідження. Л. Виготський розглядав психологічний вік як відносно замкнутий цикл розвитку, що має свою структуру і динаміку; Ф. Василюк, аналізуючи ставлення до часу особистості та його суб'єктивне оцінювання, переживання стверджував, що саме ці характеристики формують власний життєвий світ кожного індивіда, що й визначає його критерії психологічного віку. Є. Головаха та О. Кронік розглядають психологічний вік через призму феномену самосвідомості; Т. Титаренко як ставлення до себе в контексті задоволеності якістю життя; Н. Паніна як залежні змінні від соціального положення та самореалізації; поняття суб'єктивного віку розкриті у працях К. Альбуханової, В. Ковальова, Е. Сергієнка та інших науковців.

На рівні конкретних теоретико-експериментальних і прикладних досліджень проблема психологічного віку була предметом таких дослідників, як О. Бондаренко, Л. Бурлачук, О. Донченко, В. Казмиренко, І. Маноха, В. Москаленко, В. Панок, В. Рибалка, В. Роменець, М. Смульсон, В. Татенко, Ю. Швалб, С. Яковенко, Т. Яценко та ін.

Мета статті – розглянути основні теоретичні концепти розуміння психологічного віку у психологічній науці.

Виклад основних положень. Першим спробував здійснити системний аналіз категорії психологічного віку Л. Виготський. Психологічний вік він розглядав як новий тип будови особистості та діяльності і характеризував його з позицій тих психічних і соціальних змін, які вперше виникають на цьому віковому ступені та які в найголовнішому визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища.

Як зазначає Т. Титаренко, психологічний вік, тобто ставлення до себе як до молодої, зрілої або старої людини, багато в чому зумовлює й почуття задоволеності життям, почуття комфортності, гармонійності та збалансованості свого життєвого циклу. Коли психологіч-

ний вік є меншим, ніж паспортний, навколишній світ сприймається як динамічний, несподіваний та яскравий. Людина може бути біологічно вже немолодою, а психологічно й досі інфантильною, чи, навпаки, у відносно молоді роки дивувати професійною, громадською, особистісною зрілістю. Психологічний вік залежить від кількості значущих подій, які людина переживає на певному віковому етапі, від оцінки своєї ролі в тому, що з нею відбувається [1, с. 97].

Однією з найважливіших часових характеристик особистості є орієнтація на минуле, теперішнє та майбутнє, адже людина сприймає час як певну послідовність подій, розтягнуту на роки як часова перспектива і ретроспективу. Згідно з психологічною «теорією поля» К. Левіна різноспрямовані одиниці психологічного часу особистості формують не тільки теперішній стан індивіда, але і його уявлення про власне минуле і майбутнє, які впливають на вибір тієї чи іншої лінії поведінки. Емпірично доведено, що психологічний час – це не викривлене відображення об'єктивного часу, а «особистий час психічних процесів, представлений у свідомості» [2, с. 28], «мірило» життя людини (його подій, розвитку), що не може переживатися «об'єктивно», окремо від особистісних смислів і значень [3], проблема психологічного часу – одна із найцікавіших і найменш розроблених у психології [4].

Психологічний вік, вікова ідентифікація – це аспект самосвідомості, пов'язаний з уявленнями про час. Отож психологічний вік – це похідне поняття від поняття «час», що може бути визначене без розуміння того, про який час ідеться і що є одиницею виміру цього часу; міра психологічної реалізації часу життя особистості [2, с. 174]. Це відмінний від хронологічного вік, реалізованість якого розуміється людиною у формі особливого переживання свого «внутрішнього віку», «міра психологічного минулого особистості» [2, с. 174–175], подібно як хронологічний вік – міра хронологічного минулого, «інтегральний показник відношень людини до часу свого життя» [4], характеристика людини як індивідуальності.

Іноді (особливо у певному віці) людина ідеалізує вже пройдені етапи і на підставі наявного у неї досвіду та впливу соціальних змін у суспільстві (близькому оточенні) прагне повернутися в більш ранній вік. Можна припустити, що реалізація психологічного часу усвідомлюється людиною у формі особливого переживання свого «внутрішнього» віку, який може бути названий психологічним віком особистості. Відтак Ф. Михайлов говорить, що сутність людини не в тому, якою вона є сьогодні (яким є її актуальне соціальне «Я»), якою або ким вона була або стала, а в домінуванні принципу «змагальності» у власній

структурі особистості: необхідності співвідносити себе (свої можливості, здібності, знання тощо) з об'єктивними обставинами і умовами, з діями інших людей, в необхідності представляти себе не такою, як була в минулому або якою бачиш себе в сьогодні, але й такою, якою можеш, а в певних випадках повинна стати в майбутньому: вже досягнула своєї мети, завершила свою головну (як нам здається) справу життя, змінила умови та обставини, сама змінилась під впливом чогось.

У молодості, якій притаманне відчуття суб'єктивної привабливості, ймовірність відповідності психологічного віку хронологічним характеристикам – вельми велика. Водночас вікова ідентифікація може залежати від соціального стану, досягнення «стандартних» життєвих цілей: вчасно отримати освіту, одружитися тощо. Якщо соціально значуща мета не досягнута, психологічний вік може відставати від хронологічного.

Особливої уваги заслуговує диференційована картина часової організації психіки індивіда та особистості описана професором Одеського національного університету ім. І. Мечнікова Б. Цуканова. Вчений визначив, що загальне відношення особистості до часу власного життя, його динаміку «слід описувати не у масштабі прожитих людиною років, а у масштабі пережитих великих біологічних циклів його організму», що відповідають С-періодичності, під час яких людина має здійснювати великі для кожного вікового періоду діяння.

У період зрілості психологічний вік та його динаміка зазвичай залежить від індивідуальних особливостей людини (спрямованості особистості, специфіки життєвих цілей та їх реалізації тощо), проте можливі всі три варіанти співвідношення психологічного віку з хронологічним: адекватність, відставання і випередження.

Люди дуже відрізняються одне від одного індивідуальними переживаннями свого віку. Для деяких теперішнє триває години, навіть хвилини, швидко переходячи в минуле й виникаючи з майбутнього. А деякі практично не відчують плину часу, і їхнє сьогодні триває місяці й роки.

Т. Титаренко в своїй праці «Життєвий світ особистості» виокремила статеві відмінності психологічного віку. Так зване «миттєве» теперішнє характерне для чоловіків, бо ті дивляться на своє минуле з огляду на теперішній вік, не завжди розуміючи логіку своїх колишніх вчинків. «Розширене» теперішнє більшою мірою характерне жінкам, оскільки для останніх і сьогодні і власна далека історія практично однаково актуальні, позаяк уява допомагає їм перетворюватись, ставати молодшими, дивитись на події минулих років дитячими

очима. Для жінок минуле, теперішнє і майбутнє ніби зближуються, їх взаємовплив зростає [1].

Що ж стосується суб'єктивного переживання психологічного віку особистості, то воно залежить від самосприйняття власного віку та загального самопочуття, психічного та фізичного здоров'я. Е. Сергієнко [4; 5] дає таке цікаве поняття: «когнітивна ілюзія віку» – це різниця між хронологічним та психологічним віком особистості, яка виникає в процесі життя людини. Якщо особистості властива більш позитивна ілюзія чи недооцінка власного віку, то і смерть вона сприйматиме як віддаленішу часову перспективу порівняно із тими, хто відчуває себе більш зрілою, старшою та досвідченою.

Є. Головаха зазначає, що феномен психологічного віку для особистості – це свого роду відчуття реалізованості свого життя на рівні цілісного життєвого шляху. Психологічний вік особистості може змінювати свою модальність завдяки переосмисленню ролі минулих подій на актуальний період життя, перегляду майбутньої життєвої перспективи [6].

Реальний власний вік сприймається як більш-менш прийнятний на відносно гармонійних стадіях життєвого шляху, тоді як у складних, кризових життєвих ситуаціях розбіжності психологічного й біологічного віків стають досить помітними.

Ф. Василюк в своїх наукових пошуках неодноразово звертається до суб'єктивного переживання психологічного віку через життєвий світ кожного індивіда: 1-й тип життєвого світу притаманний людині, яка живе в теперішньому, ігнорує, спотворює і заперечує реальність, немає перспективи і ретроспективи; 2-й тип описується наявністю у людини деякої просторово-часової перспективи і реалістичними переживаннями життя; для 3-го типу життєвого світу характерне ціннісне переживання, наявність часових зв'язків послідовності «спочатку-потім»; найвищим принципом 4-го типу життєвого світу є творчість, творче переживання і ставлення особистості до власного життя. Ідеальне перетворення реальності та творення нової життєвої реальності можливе за умови ціннісного і творчого переживання часу людиною [7, с. 150–151].

В. Ковальов говорить про три рівні особистісного часу: об'єктивний (включає складну психофізіологічну організацію хроно-типу індивіда, суспільно-професійно-національно-рольову організацію особистості); суб'єктивний (відбиває ціннісно-тимчасову організацію особистісного самосвідомості у формі чуттєво-уявних оглядів проживаючого життя); суб'єктивний (життєво-вольова регуляція особистістю

життєдіяльності в часі: його використання, володіння, перетворення і управління). В. Ковальов детально розглядає особистісний час як послідовний синтез психічних часів: суб'єктивного, перцептуального, особистісного, суб'єктивного, індивідуального [8].

Висновки. У цій науковій статті розглянуто ґрунтовне питання у вивченні людської поведінки та самопочуття – це суб'єктивне переживання психологічного віку. Нині хронологічний вік є основним показником для розуміння рівня людського розвитку, суб'єктивних координат особистості. Суб'єктивне переживання свого психологічного віку є ключовим конструктом, який допомагає нам відкрити нові шляхи до аналізу самовизначення, суб'єктивного вибору сценаріїв власного життя та їх інтерпретації. Відкритим досі є питання конкуренції в нашому житті хронологічного та психологічного віку, наскільки хронологічний вік може бути предиктором різних аспектів нашої поведінки.

1. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

2. Стецьків І. А. Проблема часу в теорії життєвого шляху / І. А. Стецьків // Проблема загальної та педагогічної психології. – К., 2001. – Т. 3. – Ч. 7. – С. 207–213.

3. Психологічний час особистості: спроба теоретичного аналізу / Л. М. Паламарчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. – 2008. – Вип. 11. – С. 165–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpuoapp_2008_11_22

4. Сергиенко Е. А. Субъективный и хронологический возраст человека / Е. А. Сергиенко // Психологические исследования. – 2013. – № 6 (30). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psystudy.ru>

5. Сергиенко Е. А. Когнитивная иллюзия возраста. Психология зрелости и старения. – 2012. – № 4 (60). – С. 5–32.

6. Головаха Е. И. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. – 2-е изд. – М.: Смысл, 2008. – 259 с.

7. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.

8. Ковалёв В. И. Психологические особенности личностной организации времени жизни: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук / В. И. Ковалёв. – М., 1979. – 25 с.

Василец Н. М. Социально-психологические особенности субъективного переживания психологического возраста

Рассмотрено понятие психологического и хронологического возраста личности. Проанализированы основные подходы к пониманию и интерпрета-

цих суб'єктивного переживання психологічного віку. Визначені на концептуальному рівні складові суб'єктивного переживання психологічного віку крізь призму розуміння часової перспективи і співвідношення з хронологічним віком особистості. Роз'яснені вікові особливості і статеві відмінності суб'єктивного переживання психологічного віку. Розкрито поняття когнітивної ілюзії сприйняття свого віку.

Ключевые слова: психологический возраст, хронологический возраст, субъективный возраст, временная перспектива, когнитивная иллюзия восприятия возраста.

Vasylets N. M. Socio-psychological peculiarities of the subjective experience of psychological age

The scientific article is devoted to the study of the socio-psychological phenomenon which in psychology was called «subjective experience of the psychological age» characteristic of the formed personality. The psychological approaches to the distinction between the psychological and chronological age of the individual are considered.

The definition of the concept of the psychological and chronological age of the individual is analyzed, where the author suggests that realization of psychological time is realized by a person in the form of a special experience of his «internal» age, which can be called the psychological age of an individual. The chronological age is regarded as the number of years the person has lived through since his birth.

Thus, personal subjective experience of his psychological age is an integral indicator of a person's attitude towards the time of his life.

The basic approaches to understanding and interpretation of the subjective experience of psychological age are analyzed. In particular, the following concepts are considered in the article: L. S. Vygotskyi; F. Ye. Vasylyuk; Ye. I. Holovakha and O. O. Kronik, who consider the psychological age through the prism of the phenomenon of self-consciousness; T. M. Tytarenko – as an attitude towards oneself in the context of satisfaction with the quality of life; N. V. Panin – as variables dependent on social status and self-realization; the concept of subjective age is disclosed in the writings of K. A. Albukhanova, V. I. Kovaliov, E. A. Serhienko and other scholars.

The components of the subjective experience of psychological age are determined through the prism of understanding the time perspective and the relationship with the chronological age of the individual at the conceptual level. It is revealed that one of the most important time characteristics of an individual is orientation to the past, present and future, since a person perceives time as a certain sequence of events, extended for years as a time perspective and a retrospective.

Key words: psychological age, chronological age, subjective age, time perspective, cognitive illusion of age perception.

Стаття надійшла 22 грудня 2017 р.